

ПЕРЕКЛАД І ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ ПОШИРЕННЯ РОМАНСЬКИХ МОВ: ІСТОРІЯ, НАПРЯМИ, ПЕРСОНАЛІЇ

Філоненко Н. Г.

ВСТУП

Сьогодні переклад розглядається філологами, культурологами, соціологами, істориками як одна з найдавніших людських діяльностей, що, очевидно, сягає доісторичних часів, однак прямих доказів цього факту науковці наразі не мають. Загальноприйнята історіографічна періодизація перекладацької діяльності людства збігається з періодизацією його культури, що є беззаперечним підтвердженням нерозривного зв'язку культурного обміну та цивілізаційного прогресу з перекладом.

Перший доступний для огляду період спостережень за перекладами сходить до часів Давнього світу. Історики перекладу, наголошують на тому, що, задовго до розквіту перекладів Святого письма і внеску релігійних діячів у розвиток європейських перекладацьких традицій, у часи Античності з 3000 до н.е. у Давньому Єгипті, Давньому Шумері, Месопотамії, Давній Греції перекладачі як усні (у державному управлінні, дипломатії, юриспруденції, науці та торгівлі), так і письмові (у сфері світської прозової і поетичної літератури, релігійних текстів, народної міфології, фольклору, листів і адміністративного спілкування між державами та територіями та т. ін.) були окремими кастами, суспільство в них відчувало високу потребу. Крім того, біблійна легенда про Вавилон є певним свідченням тогочасної популярності перекладацької діяльності. Очевидно, дослідження усного перекладу може спиратися тільки на письмові згадки про такі факти, як от, наприклад, біблійні перекази про роботу перекладачів при єгипетських фараонах¹, а матеріальними пам'ятками, з яких можна отримувати достовірні результати, безумовно, залишаються письмові переклади.

¹ Ballard M. Histoire de la traduction. Repères historiques et culturels. Bruxelles : De Boeck Supérieur. 2013. P. 9.

1. Переклади і перекладознавчий метадискурс в Античності

Історія перекладознавства невід’ємна від історії перекладу і започатковується у момент інтроспективного осягнення ходу перекладу самими перекладачами. Підвалини перекладознавства заклав Цицерон, який у творі *De optimo genere oratorum*, що датується 46 р. до н.е., рефлексує над процесом перекладу та пояснює свій загальний підхід, отже, цей перекладознавчий коментар вважається дослідниками одним з перших відомих: «Я не вважав за потрібне передати словом слово; я зберіг тональність і смисл виразів у цілому»². Незважаючи на цілком прогресивну думку Цицерона, переклад релігійних, і, зокрема, біблійних текстів був дослівним через побоювання спотворення слова Божого, звинувачування у ересі і переслідувань церквою.

Раннє християнство стає каталізатором збільшення перекладів у Європі через ідею любові до ближнього, спасіння його душі та необхідність приведення до християнської віри якомога більшої кількості людей. Широковідомий той факт, що покровителем перекладачів є Святий Ієронім – вчений відлюдник, який у IV ст. н.е. перекладав релігійні тексти латинською мовою, зокрема й Старий Заповіт. З критикою перекладацьких принципів Святого Ієроніма виступав видатний церковний діяч, єпископ, філософ і богослов Святий Августин, який дорікав своєму опоненту за відхилення від буквального перекладу на користь передачі смислу повідомлення, що могло розхитати основні догмати християнства. Листування цих двох видатних постатей залишається цінним джерелом історичного знання про основи тлумачення й перекладу релігійних текстів.

Життя і перекладацька діяльність Ієроніма Стридонського разом із падінням Римської імперії знаменують кінець періоду Античності. У той час християнські тексти перекладалися в основному з єврейської, арамейської і грецької мов латиною, причому нерідко довкола довіри до текстів-першоджерел і, відповідно, до перекладів точилися довготривалі інтерпретаційні дискусії, які зрештою сприяли підвищенню майстерності перекладачів і їхньому розумінню відповідальності за свою діяльність.

Лише з середини XVI століття культурний спадок епохи гуманізму та винайдення друкарства стимулювали переклади Біблії та інших релігійних текстів багатьма національними мовами у Європі, зокрема й французькою, іспанською та італійською, причому

² *ibid.* P. 22.

перекладачі Святого письма, які водночас й були теологами і поліглотами, нерідко ризикували власним життям, якщо їх звинувачували у ересі.

При пануванні у Західній Європі греко-латинської культури переклад на народні мови здійснювався достатньо обмежено через існуюче на той час переконання, що ці мови у порівнянні з івритом, грецькою, латинською та арабською є лінгвістично недосконалими, тому тексти, які перекладені лексично і синтаксично менш розвиненими мовами, мали бути неодмінно дефектними та неправильними³. Крім перекладів релігійних текстів у період пізньої Античності відомі також і переклади світської літератури.

2. Перекладацька мовотвірна діяльність як чинник формування національних мов у середньовічній Західній Європі

Після періоду пізньої Античності починається епоха Середньовіччя, характерною ознакою якої є поступова і довготривала зміна домінувальної цільвої мови з латини на народні мови, що є доказом їхнього виокремлення, розбудови і укріплення у повсякденному та офіційному вживанні. Можна сказати, що в цю епоху чітко виокремилися західноєвропейські етноси разом з національними мовами і у цьому процесі перекладачі відіграли одну з головних ролей. Якщо у ранньому середньовіччі різноманітні документи, які регулювали відносини між особами, державними установами та церквою склалися за визначеними формулами латинською мовою при монастирях, то згодом документи укладалися і перекладалися з латини на ранні варіанти місцевих романських мов.

Широковідомою пам'яткою цих змін є Страсбурзькі клятви, які 14 лютого 842 р. були укладені старофранцузькою («романською») і давньоверхньонімецькою («германською») мовами та підписані західнофранкським королем Карлом II Лисим та його братом східнофранкським королем Людовіком II Німецьким. Крім того, цілком ймовірно, що при прилюдному підписанні цього документу правителі давали клятву саме мовами документу.

Такий перехід з адміністративної латини до місцевих народних мов у середньому та пізньому Середньовіччі відбувся у багатьох романських країнах відповідно до політичних і соціальних факторів, крім того, значна кількість документів перекладалася з латини

³ Heusch C. Penser la traduction au Moyen Âge. Problèmes et perspectives. Cahiers d'études hispaniques médiévales. 2018. №41. P. 10.

місцевими мовами з політичних міркувань, чим центральна влада, зокрема у Франції, намагалася довести територіальну, релігійну та культурну приналежність певних регіонів до королівських доменів, як-от, наприклад, Капетингів⁴. Отже, адміністративний переклад у середньовічній західній Європі був достатньо ефективним інструментом геополітики.

Через сакралізацію і сприйняття латини, грецької та арабської як «вищих», а місцевих мов як «нижчих» на початку доби Середньовіччя панувала концепція буквального перекладу, а з XIII-XIV ст., тобто у пізньому Середньовіччі з'явилася зворотна тенденція до вільного перекладу, який відзначався креативністю та відсутністю обов'язкової вірності першоджерелу⁵. Таким чином, на самому початку Середньовіччя латинська мова залишалася *lingua franca* для переважної більшості країн і територій поширення романських мов у західній Європі⁶. Якщо певні документи перекладалися місцевими мовами, то ці тексти, очевидно, зазнавали штучної латинізації, здійсненої самими перекладачами.

Зростання цікавості до грецької культури і філософської традиції сприяло появі численних перекладів, зокрема, переклади з коментарями і тлумаченнями Аристотеля й інших мислителів з грецької на латину римського філософа, богослова, вченого, державного та культурного діяча, нині католицького святого Боеція, батько якого був грек, а мати – римлянка, надзвичайно потужно вплинули на формування усєї західноєвропейської культури⁷. Твори самого Боеція були також пізніше перекладені західноєвропейськими мовами і широко вивчалися укладах вищої освіти.

Перекладацька діяльність у пізньому Середньовіччі на європейських територіях поширення романських мов стала могутнім засобом розвитку народних місцевих мов, тому, можна стверджувати, що перекладачі фактично стали їхніми творцями і популяризаторами⁸.

⁴ Brun-Trigaud G. (dir.). *Contacts, conflits et créations linguistiques*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques. 2015. P. 176–177; Moulinier-Broggi L. Traduire au Moyen Âge, traduire le Moyen Âge. *Médiévales*. 2018. №75. P. 6.

⁵ Heusch C. *Penser la traduction au Moyen Âge. Problèmes et perspectives*. Cahiers d'études hispaniques médiévales. 2018. №41. P. 2.

⁶ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 48.

⁷ Galonnier A. (Ed.). *Boèce ou la chaîne des savoirs: Actes du colloque internationale de la Fondation Singer-Polignac (Paris 8-12 juin 1999)*. Leuven: Peeters. 2003. XVIII. 789 p.

⁸ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 39, P. 50.

Таким чином, переклад чинив чималий культурний і соціально-політичний вплив на виокремлення європейських етносів, суспільство і державотворення, адже становлення мов відбувалося у тісному діалектичному зв'язку із виникненням і розбудовою централізованих держав у Західній Європі.

Пошук шляхів перекладу з огляду на брак тих чи інших мовних засобів у цільовій мові спонукав перекладачів пізнього Середньовіччя до дотримання двох різноспрямованих підходів: резистентності та емерджентності⁹. Тобто, за відсутності синтаксичних, лексичних та граматичних відповідників у місцевих мовах, перекладачі вдавалися до запозичень із різним ступенем асиміляції мовних явищ латини у місцеву мову та до впровадження нових елементів з опорою на інструменти, які надає мова-ціль, а окремим альтернативним інструментом слугували перифрастичні конструкції, які дозволяли уникнути нововведень¹⁰. Часто креативність перекладачів приводила до введення численних дублетів, синонімічних рядів і функціонування паралельних граматичних форм¹¹, що у свою чергу сприяло появі локальних варіантів, оновленню й еволюції синтаксичних та лексичних систем, розширювало виражальні можливості романських мов. Цілком імовірно, що перекладацька креативність могла визначатися тим фактом, що перекладачі мали справу з текстами, які часто були неповні, спотворені, у яких бракували сторінки, тому вони вважали прийнятним самостійно заповнювати ці лакуни, фактично, на свій розсуд, здогадуючись про смисл і подекуди домислюючи інформацію¹².

У пізньому Середньовіччі і до початку Відродження європейськими осередками перекладацької діяльності загально визнані Венеція, Сицилія та Іспанія. Переклад був культурною і науковою необхідністю, а саме засобом передачі культури та популяризації науки. Найяскравішим

⁹ Buridant C. Le rôle des traductions médiévales dans l'évolution de la langue française et la constitution de sa grammaire. Médiévales. 2003. № 45. P. 6–7.

¹⁰ Buridant C. Le rôle des traductions médiévales dans l'évolution de la langue française et la constitution de sa grammaire. Médiévales. 2003. № 45. P. 10

¹¹ Delisle J., Woodsworth J. Les traducteurs dans l'histoire. University of Ottawa Press. 1995. P. 50; Evdokimova L. La traduction en vers et la traduction en prose à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècles : quelques lectures de la Consolation de Boèce. Le Moyen Age. 2003. CIX. P. 242

¹² Duché-Gavet V. « ... ce que je ne doute » : traduire à la Renaissance. Meta. 2016. № 61(1). P. 62.

західноєвропейським феноменом в історії перекладу є так звана Толедська школа перекладачів, яка активно діяла у XII-XIII ст. на території Іспанії.

Сам термін «Толедська школа» і уявлення про цей явище як про специфічну перекладацьку традицію або єдину спілку вважаються сучасними перекладознавцями помилковим штучним конструктом або міфом, зокрема, його аргументовано розвінчує видатний іспанський перекладознавець сучасності Х.С. Сантойо, який демонструє історію перекладу у XII-XIII ст. на прикладах династій і трьох поколінь перекладачів, перше з яких перекладало переважно на латину, а третє вже з арабської та латини на давньоіспанську, і які працювали незалежно один від іншого, утворюючи інколи випадкові ситуативні товариства під протекторатом і задля потреб різних владних осіб, як-от Альфонсо X, часто на замовлення церковних діячів¹³.

Складно переоцінити неймовірний внесок перекладачів Піренейського півострова у формування західноєвропейської культури і науки, а також у вдосконалення іспанської та португальської мов, адже перекладалися як філософські і релігійні трактати, так і наукові здобутки у галузях математики, медицини, астрономії, хімії, фізики, ботаніки, зоології, історії, права спочатку в основному з арабської, грецької та іврити на латину, а потім з класичних арабської, латини, грецької та іврити на давньоіспанську.

У цій когорті перекладачів працювала значна кількість освічених іноземних мандрівних науковців-перекладачів з усієї Європи, зокрема з Італії, Нідерландів, Англії, Німеччини, які потім, сприяючи таким чином прогресу загальносвітової науки, поверталися із здобутими знаннями до своїх країн, що підтверджує концепцію культурного і мовного збагачення через переклад¹⁴. У середньовічній Іспанії переклад часто здійснювався як на латину так і на давньоіспанську мову, яка називалася «romance» або «lengua vulgar», згодом вона стала «lengua castellana» або «castellano», тобто кастильською¹⁵.

Про необхідність професійної підготовки усних перекладачів і, відповідно, започаткування школи усних перекладачів європейські правителі стали замислюватись з пізнього Середньовіччя у часи

¹³ Santoyo J.-C. La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III-XV). León: Universidad de León. 2009. 534 p.

¹⁴ Foz C. Le Traducteur, l'Église et le Roi Espagne, XIIe et XIIIe siècle. University of Ottawa Press. 1998. 188 p.

¹⁵ Blanco M. Considérations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570). e-Spania, (40). 2021. <https://doi.org/10.4000/e-spania.41343>

Протовідродження через усвідомлення важливості дипломатичних відносин, а ставлення до найму усних перекладачів для здійснення міждержавної комунікації було достатньо ретельне, однак вперше професійна підготовка цих спеціалістів при французькому дворі стала здійснюватися лише з 1753 р¹⁶.

3. Перекладацька діяльність і теорії в епоху Відродження

Італія вважається історіографами першою європейською романською країною, де у XV-XVI зароджується принцип вільного перекладу, а самі тексти перекладів відчутно розвиненими народними італійською і тосканською мовами достатньо помітно відхиляються від оригіналів, що визначалося як політичними у XV ст., так і виключно стилістичними мотивами у XVI ст., через які перекладачі прагнули створити мову й тексти, що були б кращими за латинські¹⁷.

У першій половині XV ст. одним з найвідоміших перекладачів філософських трактатів був відомий італійський гуманіст, письменник і філософ Леонардо Бруні Аретіно. У 1420 він році пише незакінчений трактат про закони правильного греко-латинського перекладу, у якому він постає адептом прескриптивного перекладу, виступає проти дослівного перекладу та запозичень, адже вважає, що у грецькій мові немає нічого, що не можна перекласти латинською, і визнає, що найскладнішим для перекладача є лексично гармонійний та багатий на стилістичні фігури текст¹⁸.

На початку Відродження в середині XV ст. у Флоренції виникає Неоплатонічна академія, якою керує філософ, учений і перекладач Марсіліо Фічіно; він відзначився надзвичайною майстерністю при перекладі усієї творчості Платона з грецької мови латиною, оздобивши переклад власними коментарями¹⁹. Отже, можна

¹⁶ Brun-Trigaud G. (dir.). *Contacts, conflits et créations linguistiques*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques. 2015. P. 196–197.

¹⁷ Campetella M. *Les traductions du latin en italien des XVe-XVIe siècles*. Traduire. 2009. № 221, P. 87.

¹⁸ Osimo B. *Storia della traduzione. Riflessioni sul linguaggio traduttivo dall'antichità ai contemporanei*. U. Hoepli. 2002. 277 p.; Lo Presti E. *La filosofia nel suo sviluppo storico: la prospettiva storiografica di Marsilio Ficino e l'influenza dei dotti bizantini Giorgio Gemisto Pletone e Giovanni Basilio Bessarione*. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Dottorato di ricerca in Filosofia, 19 Ciclo. 2007. P. 100.

¹⁹ Lo Presti E. *La filosofia nel suo sviluppo storico: la prospettiva storiografica di Marsilio Ficino e l'influenza dei dotti bizantini Giorgio Gemisto Pletone e Giovanni Basilio Bessarione*. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Dottorato di ricerca in Filosofia, 19 Ciclo. 2007. P. 99–104.

стверджувати, що в Італії на той час латина залишалася пріоритетною мовою перекладу наукових, філософських і богословських текстів, тоді як збільшення кількості перекладів локальними мовами спостерігається ближче до кінця XV століття.

На початку XVI століття, в Іспанії у традиціях гуманізму перекладали Хуан Боскан, Херонімо Хіменес де Урреа, Дієго Лопес де Кортегана, Франсіско де Енсінас (Френсіс Дріандер), Гонзало Перес, Педро Симон Абріль, чії переклади як наукової, філософської, богословської, так і розважальної літератури на кастильську мову здійснювалися емпірично і без усталених правил, критеріїв та методів перекладу²⁰. Однак Педро Симон Абріль, тим не менш, сповідує пуристський принцип елегантного перекладу на кастильську мову, користуючись тонким прийомом ампліфікації не тільки лексем, а й цілих конструкцій²¹.

З початком доби Відродження кількість перекладів продовжує невпинно зростати в усіх країнах романських мов, зокрема й у Франції, де здійснюється не лише переклад адміністративних, релігійних та філософських текстів, а й більшають літературний та науковий переклади.

У 1539 р. Франциск I підписав Ордонанс Вілле-Котре, який надав французькій статусу єдиної державної мови і цей факт засвідчив становлення французької як такої, що перебувала у широкому користуванні і, відповідно, швидко розвивалася. Характерною ознакою перекладів на французьку мову у період Відродження став відступ від буквалізму, застосування вільного перекладу, прийому ампліфікації та перекладацької креативності, що фактично ставило перекладача на рівень співавтора. Особливо помітною ця тенденція стала у перекладах художніх текстів, а каталізатором виконання цих перекладів слугувала достатньо прибуткова на той час видавнича справа, яка була на підйомі, оскільки промислова технологія європейського друку виникла у середині XV століття.

Саме XVI століття на межі Відродження і Класицизму породило сузір'я яскравих французьких перекладачів, таких як Етьєн Доле, Жак Амйю, Ніколя Перро д'Абланкур, Клод Гаспар Баше де Мезіріак, Франсуа де Малерб, Гаспар де Танд, П'єр-Даніель Юе, Мішель Монтень, Клод Маро.

²⁰ Blanco M. *Considérations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570)*. e-Spania, (40). 2021.

²¹ *ibid.*

Етьєн Доле – перекладач, письменник, друкар, філософ, страчений на вогні за свої переконання, він вважається першим європейським перекладознавцем, який сформулював п'ять чітких правил вдалого перекладу:

- 1) перекладач має повністю розуміти смисл того, що хотів сказати автор і прояснити усі незрозумілі фрагменти;
- 2) перекладач має досконало володіти мовами, з якої і на яку він перекладає, адже таким чином він не порушить велич жодної мови;
- 3) перекладачу не слід вдаватися до дослівного перекладу, адже такий переклад свідчить про невігластво і нерозумність перекладача;
- 4) перекладач має задовольнятися загальноприйнятими у певній мові словами та виразами;
- 5) перекладач має дбати про оптимальну композицію тексту перекладу, добираючи правильні та елегантні конструкції, що забезпечить переклад від важких по звучанню речень²².

Таким чином, Е. Доле окреслив перекладача як компетентного лінгвіста із солідним культурним багажем, який водночас оцінює як текст оригіналу так і текст перекладу²³.

Видатним перекладачем давньогрецьких текстів, чий талан високо оцінили як сучасники, так і вдячні нащадки, був обдарований філолог, державний і церковний діяч, вихователь дітей Генріха II Жак Амйо, чий стиль перекладу вирізнявся чіткістю, прозорістю і зрозумілістю. Завдяки цьому перекладачу європейські мислителі отримали змогу вивчити давньогрецьких філософів, таких як Плутарх, Діодор Сицилійський та Геліодор. Переклавши твори Плутарха, Ж. Амйо використав багатий потенціал французької мови та підніс її на найвищий рівень. З цих перекладів у подальшому робили переклади іншими західноєвропейськими мовами, зокрема й іспанською, до того ж значна частина авторів іспанської прози XVI-XVIII століть при написанні романів надихалася саме перекладами Ж. Амйо²⁴.

Феномен Ж. Амйо довів, що майстерність, талан, особистість перекладача мають вирішальне значення, а певні твори можуть при професійному і вдалому перекладі отримати нове переосмислення та справити неоціненний позитивний культурний вплив на подальші

²² Dolet É. La manière de bien traduire d'une langue en autre : d'avantage de la punctuation de la langue françoise plus des accents d'ycelle. 1540. P. 13–18.

²³ Bassnett S. Translation Studies. New York and London: Psychology Press. 2002. P. 61.

²⁴ Blanco M. Considerations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570). e-Spania, (40). 2021.

покоління письменників, перекладачів та філософів, наприклад на Мішеля Монтеня.

Побіжно у Франції та Іспанії незалежно один від одного висувають схожі ідеї щодо перекладознавства два сучасника і видатних гуманіста: знаменитий французький поет-перекладач Клеман Маро та іспанський вчений, філософ і богослов Хуан Луїс Вівес. Обидва вважали переклад окремим літературним жанром і невичерпним джерелом збагачення національних мов. Ця ідея повністю протирічила переконанню великого реформатора і захисника французької мови Ж. Дюбелле та діячів Плеяди, які вважали переклад позбавленою креативності та оригінальності справою,²⁵ хоча уся їхня творчість свідчила про зворотне.

У XVI столітті подібно до французьких, розквітають переклади на італійську і на тосканську мови, хоча до цього періоду італійські перекладачі перекладали найчастіше за все на латину, як-от, наприклад, Л. Бруні та М. Фічіно.

В епоху Великих географічних відкриттів, яка збігається з початком доби Відродження у XVI ст., через колонізаторські й імперіалістські прагнення західноєвропейських країн, Португалії та Іспанії зокрема, у колоніях за межами Європи набула надзвичайного розповсюдження і високо цінувалася професія усного перекладача.

Відродження у Португалії віддзеркалилась в історіографії перекладу шістьма основними визначними чинниками:

1. зацікавленістю до перекладу класичної літератури на народну португальську мову, особливо цього прагнули при португальському дворі і не в останню чергу з освітньою метою;

2. інтенсивною перекладацькою і друкарською діяльністю Валентина Фернандеша де Моравія, який у передмовах до видань висловлює свої лінгвістичні і перекладацькі міркування і користується приязним ставленням королівського двора та численними зв'язками з західноєвропейськими науковцями для видання перекладів народною мовою;

3. науковим гуманізмом Педро Нуньєса і Гарсія де Орта – видатного вченого, професора університету Коїмбри, вчителя дітей короля Жуана III, перекладача на народну португальську мову наукових праць, який прагнув зробити наукові знання загальнодоступними;

²⁵ Raková Z. Les théories de la traduction. Masarykova univerzita Brno. 2014. P. 59–60.

4. релігійними і художніми перекладами низки гуманістів, зокрема й Дуарте де Резенде, який був прихильником вірного перекладу і перекладав португальською, незважаючи на тодішню двомовність Португалії і суперечки щодо доцільності перекладів на португальську через наявність перекладів певних текстів іспанською;

5. діяльністю захисників португальської мови та авторів перших граматик Фернана де Олівейри та Жуана Барроса;

6. дидактичною діяльністю філолога і перекладача Амадо Реборедо, який виокремлює чотири типи перекладу (дослівний, лексичний переклад, переклад речень і парафразний переклад)²⁶.

Коротко підсумовуючи, можна сказати, що в епоху Відродження вся західноєвропейська література і філософія спиралися на ідеї античних мислителів і переклад їхніх творів національними мовами став засобом постійного культурного діалогу між століттями, ключом до натхнення та звільнення духу²⁷.

4. Перші вдосконалені перекладознавчі теорії в епоху Класицизму і Просвітництва

Доба Відродження у Франції переходить в часи Класицизму на початку XVII століття, яке, у свою чергу, з середини того ж століття швидко переходить у Просвітництво і весь прогресивний багаж попередників приведе до появи у перекладацькій діяльності тенденції «*belle infidèle*», отже переклад часто був «красивим невірним». Концепція «красивого невірного» перекладу Н. Перро д'Абланкура, який відмовлявся від надмірної уваги до слова та захоплювався передовсім красномовством, ґрунтувалася на першому перекладацькому принципі Є. Доле про необхідність повного розуміння перекладачем авторських смислів та роз'яснення непрозорих думок. Часто перекладачі того часу у передмовах до перекладених текстів висловлювали свої міркування про правила перекладу і такі коментарі Перро д'Абланкура у сукупності є

²⁶ Sabio Pinilla J.A., Fernández Sánchez, M.M. El Humanismo renacentista y la traducción en Portugal en los siglos XVI y XVII. Seis estudios sobre la traducción en los siglos XVI y XVII: (España, Francia, Italia, Portugal. Granada : Editorial Comares. 2003. P. 205–242.

²⁷ Falkovskaya I. Ambiguïté de la traduction : entre l'Antiquité et les Temps Modernes . La traduction : sa nécessité, ses ambiguïtés et ses pièges. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques. P. 2015. 26–36.

достатньо оформленою перекладознавчою теорією, якою, у свою чергу, надихалися творці всесвітньо відомої граматики Пор-Рояля²⁸.

М. Баллар вважає Клода Гаспара Баше де Мезіріака одним з передвісників світового перекладознавства із чіткою методологічною позицією, чий трактат «de la Traduction» та звернення до французької Академії у 1635 р. представляють аналіз та критику перекладацьких принципів Ж. Амйю й водночас є розробкою методики перекладу та підвалинами етики перекладача²⁹. Спираючись на думку Ж. Дюбелле про повагу до авторського слова і повертаючи принцип «вірного» перекладу, Мезіріак будує дослідження у порівняльному і стилістичному аспектах. Цю концепцію Мезіріака підтримують у подальшому відомі перекладачі та дослідники перекладу Гаспар де Танд та П'єр-Даніель Юе.

Протилежні перекладацькі позиції Перро д'Абланкура та Мезіріака намітили полеміку між прихильниками Класицизму і Модерну, яка спостерігалась серед полярних таборів літературних діячів європейських країн, зокрема Італії та Франції.

Ж. Деліль зауважує: «на початку епохи Просвітництва французькі перекладачі могли справедливо визнати, що вони з честю виконали місію з розвитку мови, оздобивши її усіма виражальними реєстрами і уможлививши її функціонування в усіх галузях людського знання»³⁰. Високоякісна і універсальна французька мова завдяки роботі перекладачів з XVII по XIX століття стала мовою дипломатії та культурних еліт, отже, панєвропейською, що призвело до її кількісного домінування над перекладами іншими романськими мовами, наприклад, іспанською та італійською, хоча історіографи іспанського перекладу вважають період другої половини XVIII – початку XIX століть надзвичайно продуктивним³¹.

В епоху Просвітництва в Італії спостерігається сплеск зацікавленості до перекладів німецької та англійської художньої прозової і поетичної літератури, а також до перекладів як знаменитих

²⁸ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 54.

²⁹ Garnier B. Michel Ballard. Claude-Gaspar Bachet de Méziriac, « De la traduction » [1635], Artois Presse Université, 1998. TTR. 2000. №13(1), P. 193–195.

³⁰ Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press. 1995. P. 54.

³¹ Vega Cernuda M.Á., Pulido M. *La historia de la traducción y de la teoría de la traducción en el contexto de los estudios de la traducción*. MonTI. Monografías De Traducción E Interpretación. 2013. №5. P. 19.

англійських, так і французьких драматургів, таких як Вольтер, Мольєр та Детуш, що сприяло поширенню і популяризації театрального мистецтва в Італії і надало поштовх італійській літературі для виходу за межі впливу класичної.

Одним з найвідоміших італійських перекладачів XVIII ст., поет, ерудит і вчений М. Чезаротті, працюючи над поетичними перекладами з французької і надихаючись ідеями французької інтелектуальної еліти та ідеологією Просвітництва загалом, суттєво вплинув на розвиток італійської мови та культури, заслужив високе професійне визнання від самого Вольтера та намагався знайти баланс між різноспрямованих векторів «красивого та вірного» перекладу, оскільки разом із вільним поетичним перекладом Іліади Гомера подав прозовий але «вірний»³². М. Чезаротті, намагаючись вибудувати власну, хоча й не системну теорію перекладу, розмірковує над майстерністю перекладача, глибоко усвідомлює обмеженість перекладацької практики та вважає, що чіткого розв'язання проблеми «красивого та вірного» перекладу не існує, а всі спроби знайти золоту середину не задовольняють цілей жодного двох напрямів³³.

Отже, беззаперечним є той факт, що у XVIII-XIV століттях загалом в Італії практичний резерв перекладу був асиметрично значно потужнішим за теоретичний, про що й свідчать роздуми про сам процес перекладу видатних італійських філологів та перекладачів-практиків XIX століття У. Фосколо, Дж Леопарді та Дж. Пасколі³⁴.

У XVIII ст. у Португалії, так само як і в інших західноєвропейських країнах, переклад відігравав одну з головних ролей у розповсюдженні та еволюції науки, культури та освіти. Виняткового розквіту набуває театральний переклад через популяризацію самого театрального мистецтва. Специфіка традиційного на той час португальського театру та літератури «курдел» визначає необхідність вільного перекладу, адаптації або навіть некоректного переінакшування чи запозичення французьких, італійських та іспанських драматургічних творів на запит португальського суспільства, однак під впливом драматургічного

³² Sabio Pinilla J. A. (dir.). La traducción en la época ilustrada: Panorámicas de la traducción en el siglo XVIII. Granada : Editorial Comares. 2009. P. 185.

³³ *ibid.*, P. 186

³⁴ Filippi R. La théorie de la traduction en Italie au XIXe siècle. Équivalences. 1984. №15(1). P. 25–38.

перекладу загалом, престижності традицій італійського та французького театрів, італійського оперного мистецтва, а передовсім культурного осередку Лузитанської Аркадії, члени якої дотримувалися принципів збереження вірності джерелу, португальські театр та література «курдел» еволюціонують, оновлюються, європеїзуються і певним чином втрачають свою самобутність³⁵. Освітня реформа у Португалії окреслила необхідність перекладів наукової і навчальної літератури з інших європейських мов, зокрема з англійської, французької, а найвідомішими португальськими перекладачами, які часто творили під псевдонімами відповідно до статуту Лузитанської Аркадії, були Ф.Л. Амено та Н.Л. да Сілва³⁶.

Переклад у Європі від пізнього Середньовіччя до кінця епохи Просвітництва слугував рушійною силою розвитку і вдосконалення романських мов на фоні формування західноєвропейських етносів, а перекладознавча думка до кінця XIX століття ще не набула ознак окремої, чітко сформованої науки.

5. Становлення перекладознавства як науки.

Основні напрями сучасного романського перекладознавства

Хоча й перекладознавчий метадискурс виникає спорадично з часів Цицерона, набуваючи обертів з доби розквіту перекладацької діяльності у Просвітництві через перекладознавчі теорії Перро д'Абланкура і Баше де Мезіріака, однак повноцінною наукою перекладознавство стає відносно нещодавно. На думку Л. Д'юльста з Просвітництва і до початку XX століття як у Франції, так і в сусідніх країнах, дослідники мови у сфері граматики, риторики, поетичних та прозових творів зосереджують увагу перш за все на описуванні правил і принципів мистецтва перекладу, таким чином, лінгвістичні та інтерсеміотичні концепції перекладу залишались розчиненими у потоці мовознавчих розвідок³⁷. Тим не менш, концепція інтерсеміотичного перекладу була передбачена Л. Піранделло у 1908 р., який цікавився питаннями неперекладності, був песимістом щодо можливості перекладу і вважав, що є

³⁵ Sabio Pinilla J. A. (dir.). La traducción en la época ilustrada: Panorámicas de la traducción en el siglo XVIII. Granada : Editorial Comares. 2009. 250 p.

³⁶ *ibid.*

³⁷ D'hulst L. Pour une historiographie des théories de la traduction : questions de méthode. *TTR*. 1995. № 8(1). P. 18.

лінгвістичні і нелінгвістичні аспекти перекладу, які у дослідженнях необхідно поєднувати³⁸.

Незважаючи на те, що перекладознавча наука засвідчує тисячолітній шлях роздумів самих перекладачів про їхню діяльність, тільки з другої половини ХХ-го століття романське перекладознавство починає стрімко розвиватися на методологічному підґрунті філології³⁹, рідше філософії, як-от, наприклад у працях італійських філософів А. Грамші, Е. Бетті, Дж. Джентіле та Б. Кроче, У. Еко⁴⁰.

Сьогодні багатоманітні погляди філологів на перекладознавство визначаються різними позиціями і підходами, що, у свою чергу, з'являються через саме розуміння поля перекладознавства, його меж та перспектив. М. Гідер вважає, що зняти проблеми методологічного фундаменту і легітимного статусу перекладознавчої науки можна лише встановивши зв'язки перекладознавства з іншими науками, а також відповівши на два основних питання: «наскільки перекладознавство є автономною дисципліною та чим і якою має бути дисципліна з перекладу?»⁴¹. Для Л. Д'юльста перекладознавство об'єднує міждисциплінарні автономні студії, тим не менш, через відносно невеликий вік цієї науки проблематичним є визначення меж та об'єкту перекладознавства, оскільки воно запозичило методологічну і понятійну базу у споріднених дисциплін⁴². Навіть сама назва науки «перекладознавство» і її відгалуження з дослідження усного та письмового перекладів у германських та романських мовах, зокрема в англійській, французькій та німецькій мовах, дискутувалась у науковому співтоваристві протягом багатьох років.

Розмаїття теорій і підходів у перекладознавстві ХХІ ст. окреслюється передовсім загальним лінгвістичним підґрунтям, на якому виникають ті чи інші перекладознавчі напрями з середини ХХ ст. Так, наприклад, у широковідомому доробку Ж. Мунена *Les*

³⁸ Osimo B. *Storia della traduzione. Riflessioni sul linguaggio traduttivo dall'antichità ai contemporanei*. U. Hoepli. 2002. 277 p.

³⁹ García J.O. *Los estudios de traducción y el mundo hispánico: conceptos y ubicación*. *Revista Electrónica Matices en Lenguas Extranjeras*. 2017. №10. P. 76.

⁴⁰ Filippi R. *La théorie de la traduction en Italie au XXe siècle (1900-1960)*. *Équivalences*. 1992. 21(1). P. 31–78.

⁴¹ Guidère M. *Introduction à la traductologie*, Bruxelles : De Boeck Supérieur. 2008. P. 10.

⁴² D'hulst L. *Pour une historiographie des théories de la traduction : questions de méthode*. *TTR*. 1995. № 8(1). P. 13.

Problèmes théoriques de la traduction⁴³, який знаменує собою остаточне виокремлення перекладознавства як науки, автор вибудовує методологічну базу перекладознавства на лінгвістичному фундаменті, окреслюючи місце наукового вивчення перекладу серед інших розгалужень лінгвістики.

Детально висвітлюючи теорії своїх попередників, вчителів і сучасників Л. Блумфілда, А. Мартіне, Л. Єльмслева, Ю. Найди, Л. Пріето, Б. Харріса, Ж. Мунен представляє теоретичні проблеми перекладу не тільки у суто лінгвістичному ракурсі, оглядаючи лексичний і синтаксичний аспекти, а й підіймає донині актуальні питання про кореляцію перекладу і картини світу та культури, спираючись на сосюрівську тезу про те, що «мова не є єдиним об'єктом філології»⁴⁴. Дослідник узагальнює: «філологія – це переклад»⁴⁵. Тим не менш, не виявляється можливим схарактеризувати здобуток Ж. Мунена як цілісну перекладознавчу теорію, однак ця робота дала поштовх для розвитку низки напрямів у цій царині.

Так само на основі лінгвістики та на перетині перекладознавства і контрастивних студій побудоване перекладознавче дослідження Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне, чий науковий інтерес групується довкола стилістичного аспекту перекладознавчих питань. Контрастивні розвідки є невід'ємним складником перекладознавства, саме тому, з'явившись у 1958 році, праця Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне «Порівняльна стилістика французької та англійської мов»⁴⁶ була спрямована на прикладне використання результатів зіставлення граматики і стилістики англійської та французької мов у навчанні перекладачів. Незважаючи на те, що назва доробку підкреслює стилістичну спрямованість, його беззаперечна цінність полягає у неабиякій кількості практичного матеріалу, оригінальній перекладознавчій методології та описі способів перекладу.

Окреме значення як для романського перекладознавства, так і для розвитку когнітивної лінгвістики має інтерпретативна теорія Д. Селескович та її послідовниці М. Ледерер. З'явившись наприкінці шістдесятих років ХХ ст. ще до остаточного оформлення

⁴³ Mounin G. Les Problèmes théoriques de la traduction. Gallimard. 1963. 294 p.

⁴⁴ Mounin G. Les Problèmes théoriques de la traduction. Gallimard. 1963. P. 245; Saussure F. de. Cours de linguistique générale, Paris: Payot. 1995. P. 24–25.

⁴⁵ Mounin G. Les Problèmes théoriques de la traduction. Gallimard. 1963. P. 242–248.

⁴⁶ Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction. Paris: Didier, Montréal: Beauchemin. 1958. 331 p.

перекладознавства в окрему галузь філології, ця далека від абстракції холістична теорія була сконструйована на основі широкого особистого досвіду та емпіричних спостережень Д. Селескович і М. Ледерер, які не тільки професійно практикували усний переклад на різноманітних міжнародних конференціях, а й викладали його у Сорбонні, а саме у Паризькій Вищій школі перекладачів.

Творці інтерпретативної теорії перекладу, чия солідна професійна практика спонукала їх при дослідженні звертатись до психологічного складника процесу усного перекладу, йшли врозріз із тодішніми науковими трендами і не вбачали у перекладознавстві науку, за основу якої слід брати лінгвістику, як-от, наприклад, це зробили Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне та Ж. Мунен, що передовсім цікавилися системою мови, а не мовленням⁴⁷. Для успішного здійснення процесу перекладу інтерпретативна теорія Селескович-Ледерер передбачає виконання умов досконалого володіння рідною мовою, мовою-джерелом, відповідними світовими та фоновими знаннями та методологією перекладу. Основою процесу перекладу засновниці інтерпретативної теорії вважали тріаду «розуміння – девербіалізація – перевисловлення» і саме девербіалізація є основним когнітивним етапом перекладу, до того ж основною процедурою перекладу є ускладнена культурними чинниками комунікація, а не проста операція мовними знаками.

До здобутків інтерпретативної теорії перекладу звертаються не тільки перекладознавці, а й психолінгвісти, нейропсихологи, когнітологи, крім того, жоден із постулатів цього вчення не був донині докорінно спростований. Теорія Д. Селескович, зародившись як теорія усного перекладу, досліджує переклад як міжкультурну комунікацію, висвітлює функції дискурсу, водночас передвіщає появу когнітивної науки та сьогодні має дидактичну цінність і практично слугує при навчанні перекладачів.

Критикуючи контрастивний підхід Ж-П. Віне і Ж. Дарбельне, канадський лінгвіст, історіограф і викладач перекладу, перекладознавець Ж. Деліль, що здобув освіту в Сорбонні, є послідовником інтерпретативної теорії Селескович-Ледерер, adeptом всебічного поєднання різних концепцій перекладу та прибічником перекладознавства як теоретичної моделі, яка має спиратися на комунікативний аспект і бути утилітарною, адже

⁴⁷ Lederer M. *Interpréter pour traduire – La Théorie Interprétative de la Traduction* (ТІТ). *Équivalences*, 2016. №43(1-2). P. 10–11.

переклад є багатофункційною діяльністю людини. Ж. Деліль, не претендуючи на вичерпність, зазначає, зокрема, що переклад має такі функції:

1. генетична (породження і розвиток мов),
2. стилістична (збагачення виражальних засобів мови),
3. літературна (запозичення нових літературних жанрів),
4. інтрепретативна (нові прочитання і переклади раніше перекладених творів),
5. навчальна (напрацювання власного письменницького стилю під час перекладу інших авторів),
6. ідентифікуюча (живлення народної ідентичності та почуття патріотизму через національну мову),
7. паліативна (зменшення впливу цензури при тоталітарних режимах),
8. демократична (розповсюдження знань народними мовами)⁴⁸.

Крім наведених основних восьми функцій, Ж. Деліль перераховує такі додаткові: дослідницька, відновлювальна, аналітична, естетична, культурна, модернізаційна, імпортна, експортна, індикаторна, глобалізаційна, селективна, поширювальна, патріотична, соціально-політична, очищувальна, трансгресивна, інноваційна, трансформаційна, педагогічна⁴⁹. Безсумнівно, такий глибокий аналіз функцій перекладу в еволюції людства свідчить про той факт, що переклад є маркером розвитку цивілізованого суспільства, а перекладачі грають у ньому провідну роль.

З початку сімдесятих років ХХ століття два французьких перекладознавця Ж.-Р. Ладміраль та А. Мешоннік перебували у стані наукової дискусії⁵⁰. А. Мешоннік, поет, перекладач, викладач університету, представник ідеологічного і поетичного напрямку, працює над переглядом усієї теорії мови і вважає, що проблеми перекладу і неперекладного не існує, оскільки саме мовлення бере участь у процесі перекладу, тому що постає лише проблема визначення який саме вид цього мовлення задіяний, ось чому, на його

⁴⁸ Delisle J. L'Histoire de la Traduction. FORUM / Revue Internationale d'Interprétation Et De Traduction / International Journal of Interpretation and Translation. 2003. №1(2). P. 3–4.

⁴⁹ Ibid., P. 1–16.

⁵⁰ Meschonnic H. Poétique du traduire. Paris : Verdier. 1999. 396 p.; Ladmiraal J.-R. Traduire : théorèmes pour la traduction. Paris: Payot. 1979. 277 p.

думку, переклади застарівають, а в історії перекладів прослідковуються різноспрямовані стратегії⁵¹.

Позиція Ж.-Р. Ладмірала про те, що перекладознавство є не тільки філософським і літературним простором, а й праксисом та рушієм соціально-економічного розквіту, тобто культурною надбудовою, дозволила вивести йому теорему перекладу і окреслити чотири основних аспекти перекладознавства: дескриптивне, прескриптивне, індуктивне і продуктивне (Ladmiral, 2010, p. 26, Lungu-Badea, 2010, p. 123-124). Ж.-Р. Ладміраль вважає, що перекладач може покращувати текст перекладу і навіть вбачає у цьому його професійне завдання, оскільки перекладач забезпечує комунікацію (Ladmiral, 2010, p. 26).

У вісімдесятих роках ХХ століття А. Берман, який спочатку був відомим більше саме перекладацькою практикою і академічною діяльністю, аніж перекладознавчими розвідками, тим не менш, у 1997 році створює центр перекладознавчих досліджень і міжнародної перекладацької співпраці Ж. Амйо та пише низку робіт, частина з яких була опублікована посмертно і викликала жваві дискусії і реакцію, оскільки А. Берман-перекладознавець знаходився під впливом ідей німецького романтизму, був прихильником етноцентризму та вірності оригінальному тексту з опертям на ідентичність та культуру і критикував різні перекладознавчі теорії⁵².

М. Баллар – один з найяскравіших перекладознавців Франції, який проводив дослідження на порубіжжі ХХ-ХХІ ст., керівник центру перекладознавчих студій університету Артуа, розробляє концепцію перекладу як контакту між мовами та культурами і перекладознавства як вторинної сфери по відношенню до перекладу. Можна стверджувати, що цей видатний вчений є засновником міжнародної перекладознавчої школи і згуртував у центрі таких відомих сучасних перекладознавців різних країн, таких як Л. Д'юльст, К. Векстин-Кінію, А. Ель Каладі, Ф. Наварро, А. Буено, К. Балліу, К. Делес, А. Гійом, Т. Томашкевич, Дж. Д. Галахер,

⁵¹ Meschonnic H. L'enjeu du traduire est de transformer toute la théorie du langage. *Équivalences*. 2007. №34(1-2). P. 22–24.

⁵² Villarrol M. De la pratique à la théorie : analyse de la traduction de *El juguete rabioso* de Roberto Arlt par Antoine Berman [Thèse ou Mémoire numérique / Electronic Thesis or Dissertation]. 2010. 99 p.

М. Теншеа, Л. Хьюсон, А. Дюссар, М. Вандрушка, К. Дюрйо, М. Салама-Карр, Г. Лунгу-Бадеа, К. Раге⁵³.

Сучасне перекладознавство в Іспанії почало стрімко розбудовуватись з вісімдесятих років ХХ ст. і ознаменувалося появою цілої плеяди видатних перекладознавців, особливо у вісімдесятих роках ХХ століття Х.С. Сантойо та його попередником В.Г. Єбри, які започатковують класичну теоретичну базу іспанського перекладознавства. На окрему увагу заслуговують їхні глибокі дослідження історії перекладу на Іберійському півострові, зокрема, детальний і розгорнутий багатолітній доробок Х.С. Сантойо, у якому він буквально реставрує вкрай цінну інформацію про діяльність перекладачів протягом таких шести періодів:

1) у III-XI ст. зафіксовані перші спорадичні документовані свідчення про діяльність перекладачів, цей найдовший період був цілком логічно сповнений лакунами, основними мовами перекладу були грецька, латинська, арабська, іврит;

2) у XII ст. на Піренейському півострові розгортається інтенсивна діяльність і співпраця єврейських, християнських, і мусульманських перекладачів;

3) у XIII перекладацька діяльність набирає обертів під покровительством Альфонсо X, змінюються покоління, виникають династії перекладачів, поруч із перекладами на арабську з'являються перші переклади на іспанську мову, Мурсія стає культурним і перекладацьким центром, окрема увага присвячена ролі видатного науковця, філософа, проповідника і богослова Рамона Люля;

4) XIV ст. стає на Піренейському півострові вирішальним для розвитку перекладу, оскільки поступово зменшується увага до арабської мови і культури на користь європейських, відповідно, зростає кількість перекладів латиною й іберо-романськими мовами півострову, зокрема іспанською та каталонською, з'являються перші рефлексії щодо теоретичних аспектів та рекомендації щодо правил перекладу;

5) у першій половині XV ст. з'являються численні переклади іспанською мовою та виникають дискусії між перекладачами, наприклад, у листуванні між Алонсо де Картахеною й відомим італійським перекладачем Леонардо Бруні;

⁵³ Prado Paz C. de La contribution traductologique de Michel Ballard, fondement d'une école? [Tesis, Universidad de Valladolid]. 2016. 104 p.

б) у другій половині XV ст. кількість перекладів іспанською, каталонською, португальською відчутно більшає, основними знаними постатями цієї епохи є Хуан Альфонсо де Сеговія та Еліо Антоніо де Небріха⁵⁴.

В історіографії перекладів Х.С. Сантойо присвячена XV століттю розвідка подана у двох розділах через велику кількість і різноманітність аналізованого матеріалу. Скрупульозне дослідження Х.С. Сантойо доводить важливість історико-культурного контексту і акцентує на вирішальному впливі особистостей перекладачів різних епох на розвиток мов, держав, науки та культури країн Західної Європи.

У дев'яностих роках в Іспанії з'являються перекладознавчі роботи З. Львовської, яка розробляла теорію комунікативної еквівалентності, П. Елени, яка працювала у рамках скопос-теорії та функціоналізму, М. Трікас, яка наслідує основні принципи інтерпретативної теорії Селескович-Ледерер і Ж. Деліля та представляє теоретичну та практичну модель перекладу у руслі текстового та дискурс аналізу, а на початку XXI ст. А. Уртада Албір пропонує інтегральне глобальне дослідження перекладу у поєднанні когнітивного, комунікативного і текстуального аналізів, Р. Рабадан і Р. Меріно поглиблюють дескриптивні студії перекладу, А. Відаль працює на теренах деконструктивізму і постколоніальної теорії перекладу⁵⁵. У XXI ст. в Іспанії спостерігається п'ять таких головних перекладознавчих напрямів:

- 1) глобальний перекладознавчий підхід;
- 2) дескриптивні студії перекладу;
- 3) маніпулятивні, етичні, постколоніальні та деконструктивістські теорії;
- 4) нові технології і корпусні розвідки;
- 5) когнітивні дослідження⁵⁶.

Сьогодні ці напрями і їхні представники інтегровані у поле світового перекладознавства.

Історія перекладів португальською мовою тісно пов'язана як з історією самої Португалії і країн португаломовного світу, в особливості Бразилії, так із загальною історією перекладів мовами

⁵⁴ Santoyo J.-C. La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III-XV). León: Universidad de León. 2009. 534 p.

⁵⁵ Navarro Domínguez F. La théorie de la traduction en Espagne. Traduction. 2010. № 55(1). P. 88–104.

⁵⁶ *ibid.*

Піренейського півострову, і цим пояснюється розчинення історії португальського перекладу в загальноєвропейській історії, тим не менш, найвідомішими сучасними знавцями історії португальських перекладів є К. Паїс⁵⁷, Х.А. Сабіо Пінілла, О. Ордоньез Лопез, Т. Серуїа⁵⁸. Можна сказати, що португальська гілка романського перекладознавства і панорамні осягнення історії перекладів португальською мовою набирають обертів з 90-х років ХХ ст.

В Італії у другій половині ХХ ст. і донині перекладознавство удосконалюється на підґрунті світових досягнень, отже, італійські вчені конструюють теорії, не обмежуючись лише науковими здобутками традиційного романського перекладознавства. Характерною рисою італійського перекладознавства є його практична спрямованість, а також переконання багатьох сучасних італійських перекладознавців у тому факті, що переклад є невід'ємним від культурного контексту.

Одним з найвідоміших італійських сучасних перекладознавців є Б. Озімо, чий науковий інтерес є надзвичайно широкими і різноманітними, який нині розробляє перекладознавство у когнітивно-семіотичному руслі, спираючись у своїх дослідженнях передовсім на фундамент здобутків семіотичної школи Ю. Лотмана та моделі перекладу Р. Якобсона і розглядаючи культуру як множинний безперервний інтерсеміотичний процес перекладу⁵⁹. Б. Озімо вибудовує теорію на основі практики і відслідковує зміни у підходах до процесу перекладу через культурні впливи.

Міжмовні та міжкультурні перекладознавчі студії М. Канепарі⁶⁰ проводить в інтерсеміотичному аспекті та у руслі постколоніальної теорії, відштовхуючись від філології і поєднуючи їх з теорією та практикою перекладу. Сьогодні італійське перекладознавство збагачує досягнення світового завдяки таким дослідникам і перекладачам-практикам як Ф.М. Понтані, Б. ді Сабато, С. Ардуїні, С.Ф. Барідон, А. Ломбардо, Дж. Фолені, Ф. Буффоні, К. Карені,

⁵⁷ Pais C. *Teoria Diacrónica da Tradução Portuguesa: Antologia: séc. XV-XX*. Lisboa: Universidade Aberta. 1997. 277 p.

⁵⁸ Ordóñez López O., Sabio Pinilla, J.A. *Historiografía de la traducción en el espacio ibérico: Textos contemporáneos*. Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha. 2015. 387 p.

⁵⁹ Osimo B., Osimo S.A. *Distorsione cognitiva, distorsione traduttiva e distorsione poetica come cambiamenti semiotici*. 2021. 101 p.

⁶⁰ Canepari M. *Linguistica, lingua e traduzione. I Fondamenti*. libreriauniversitaria.it edizioni. 2016. 468 p.

Л. Альчіні, А. Прете. Комунікативний вектор італійського перекладознавства та його інтегрованість у світову науку зумовлені високими стандартами професійної підготовки майбутніх перекладачів в Італії.

ВИСНОВКИ

З Античності до раннього Середньовіччя переклад релігійної літератури і сакральних текстів сприяв розвитку діяльності західноєвропейських перекладачів та появи перших перекладознавчих роздумів через необхідність збереження вірності першоджерелу і прагнення зробити текст зрозумілим. У Середньовіччі перекладачі фактично були творцями літературних форм романських національних мов Західної Європи, а також каталізаторами становлення етносів, формування народних культур, міжкультурної комунікації та наукових здобутків, отже, переклад став культурною, мовотворчою та етногенетичною діяльністю. Роль перекладачів у європейській міжкультурній комунікації в епоху Відродження лише зростала, поширення гуманізму та винайдення друкарського верстата привели до збільшення перекладів філософської, наукової та художньої літератури. З'являються спроби надання практичних рекомендацій перекладачів, адже часто при перекладених текстах наявні коментарі перекладачів, де вони формулюють основні принципи і правила, якими вони керувались. Перші системні і виструнчені теорії виникають у Просвітництві, зокрема це теорії Перро д'Абланкура і Клода Гаспара Баше де Мезіріака. Однак, незважаючи на солідне практичне і теоретичне підґрунтя, остаточне формування перекладознавства як науки сталося у лише у середині ХХ століття.

Сучасні глобалізаційні процеси зумовили вбудовування самобутнього романського перекладознавства у світове. На нинішньому етапі розвитку романського перекладознавства, можна стверджувати, що його теорії продовжують свій шлях тими кардинальними напрямками, які виникли у ХХ столітті на основі трьох основних підходів, а саме функційного, дескриптивного та лінгвістичного. Разом із приходом новітніх технологій, зміною наукових парадигм та їхню інтеграцію у поліпарадигмальний комплекс у сучасному романському перекладознавстві успішно співіснують і взаємодоповнюють одна одну різноспрямовані концепції.

АНОТАЦІЯ

У представленому дослідженні фокус уваги сконцентровано на становленні перекладознавства як науки та на історії перекладів у Франції, Італії, Іспанії та Португалії з Античності до наших днів. Необхідність розповсюдження християнства та ісламу приводить до зростання кількості перекладів у Західній Європі. Саме з часів пізньої Античності нам відомі міркування тодішніх перекладачів про поєднання задачі зробити текст зрозумілим і спроб збереження вірності тексту-джерелу. Період Середньовіччя характеризується поступовим збільшенням перекладів у Західній Європі і масштабною участю перекладачів у формуванні літературних романських національних мов. Добі Відродження притаманні зростання перекладів не тільки релігійних текстів, а й художніх, філософських, наукових текстів, повернення зацікавленості до здобутків античних мислителів. У достатньо вдосконалених романських мов з'явився міцний потенціал, а видатні перекладачі починають формулювати правила і принципи вдалих перекладів. Перші оформлені перекладознавчі теорії із потужною практичною основою визрівають в епоху Просвітництва, однак остаточне виокремлення перекладознавства як науки відбувається лише у другій половині ХХ століття. Сьогодні романське перекладознавство у країнах Західної Європи, маючи власний історичний фундамент і збагативши науку оригінальними теоріями, інтегроване у світове завдяки численним міжнародним напрямам і школам.

Література

1. Ballard M. *Histoire de la traduction. Repères historiques et culturels*. Bruxelles : De Boeck Supérieur, 2013. 234 p.
2. Bassnett S. *Translation Studies*. New York and London: Psychology Press, 2002. 176. p.
3. Blanco M. Considérations sur le castillan à l'âge d'or de la traduction (1540-1570). *e-Spania*, (40). 2021. <https://doi.org/10.4000/e-spania.41343>
4. Brun-Trigaud G. (dir.). *Contacts, conflits et créations linguistiques*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2015. 270 p. <https://doi.org/10.4000/books.cths.1185>
5. Buridant C. Le rôle des traductions médiévales dans l'évolution de la langue française et la constitution de sa grammaire. *Médiévales*. 2003. № 45. P. 67–84. <https://doi.org/10.4000/medievales.637>

6. Campetella M. Les traductions du latin en italien des XVe-XVIe siècles. *Traduire*. 2009. № 221, P. 86–103. <https://doi.org/10.4000/traduire.356>
7. Canepari M. *Linguistica, lingua e traduzione. I Fondamenti*. libreriauniversitaria.it edizioni, 2016. 468 p.
8. D'hulst L. Pour une historiographie des théories de la traduction : questions de méthode. *TTR*. 1995. № 8(1). P. 13–33. <https://doi.org/10.7202/037195ar>
9. Delisle J., Woodsworth J. *Les traducteurs dans l'histoire*. University of Ottawa Press, 1995. 348 p.
10. Delisle J. L'Histoire de la Traduction. *FORUM / Revue Internationale d'Interprétation Et De Traduction / International Journal of Interpretation and Translation*. 2003. №1(2). P. 1–16. <https://doi.org/10.1075/FORUM.1.2.01DEL>
11. Dolet É. *La manière de bien traduire d'une langue en autre : d'avantage de la punctuation de la langue françoise plus des accents d'ycelle*. 1540. 48 p. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k505680/f48.item>
12. Duché-Gavet V. « ... ce que je ne doute » : traduire à la Renaissance. *Meta*. 2016. № 61(1). P. 60–77. <https://doi.org/10.7202/1036983ar>
13. Evdokimova L. La traduction en vers et la traduction en prose à la fin du XIIIe et au début du XIVe siècles : quelques lectures de la Consolation de Boèce. *Le Moyen Age*. 2003. CIX. P. 237–260. <https://doi.org/10.3917/rma.092.0237>
14. Falkovskaya I. Ambiguïté de la traduction : entre l'Antiquité et les Temps Modernes. *La traduction : sa nécessité, ses ambiguïtés et ses pièges*. Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2015. P. 26–36. <https://doi.org/10.4000/books.cths.1031>.
15. Filippi R. La théorie de la traduction en Italie au XIXe siècle. *Équivalences*. 1984. № 15(1). P. 25–38. <https://doi.org/10.3406/equiv.1984.1090>
16. Filippi R. La théorie de la traduction en Italie au XXe siècle (1900-1960). *Équivalences*. 1992. 21(1). P. 31–78. <https://doi.org/10.3406/equiv.1992.1143>
17. Foz C. *Le Traducteur, l'Église et le Roi Espagne, XIIIe et XIIIe siècle*. University of Ottawa Press, 1998. 188 p.

18. Galonnier A. (Ed.). Boèce ou la chaîne des savoirs: *Actes du colloque internationale de la Fondation Singer-Polignac (Paris 8-12 juin 1999)*. Leuven: Peeters, 2003. XVIII. 789 p.

19. García J.O. Los estudios de traducción y el mundo hispánico: conceptos y ubicación. *Revista Electrónica Matices en Lenguas Extranjeras*. 2017. № 10. P. 72–96. <https://doi.org/10.15446/male.n10.68180>

20. Garnier B. Compte rendu de [Michel Ballard. Claude-Gaspar Bachet de Méziriac, « De la traduction » [1635], Artois Presse Université 1998.]. *TTR*. 2000. №13(1). P. 193–195. <https://doi.org/10.7202/037399ar>

21. Guidère M. *Introduction à la traductologie*, Bruxelles : De Boeck Supérieur, 2008. 176 p.

22. Heusch C. Penser la traduction au Moyen Âge. Problèmes et perspectives. *Cahiers d'études hispaniques médiévales*. 2018. № 41. P. 9–21. <https://doi.org/10.3917/cehm.041.0009>

23. Ladmiral J.-R. *Traduire : théorèmes pour la traduction*. Paris : Payot, 1979. 277 p.

24. Ladmiral J.-R. Traduction philosophique et traduction spécialisée, même combat ? *Synergies, Tunisie*. 2010. № 2. P. 11–30.

25. Lederer M. Interpréter pour traduire – La Théorie Interprétative de la Traduction (TIT). *Équivalences*, 2016. №43(1-2). P. 5–30. <https://doi.org/10.3406/equiv.2016.1479>

26. Lo Presti E. La filosofia nel suo sviluppo storico: la prospettiva storiografica di Marsilio Ficino e l'influenza dei dotti bizantini Giorgio Gemisto Pletone e Giovanni Basilio Bessarione. Alma Mater Studiorum Università di Bologna. Dottorato di ricerca in Filosofia, 19 Ciclo, 2007. 272 p. DOI 10.6092/unibo/amsdottorato/169

27. Lungu-Badea G. Dichotomies, trichotomies, quadrichotomies dans la « théorie traductologique » de J.-R. Ladmiral. *Translationes*. 2010. №2. P. 121–126. <https://doi.org/10.2478/tran-2014-0031>

28. Meschonnic H. *Poétique du traduire*. Paris : Verdier, 1999. 396 p.

29. Meschonnic H. L'enjeu du traduire est de transformer toute la théorie du langage. *Équivalences*. 2007. №34(1-2). P. 21–29. <https://doi.org/10.3406/equiv.2007.1316>

30. Moulinier-Brogi L. Traduire au Moyen Âge, traduire le Moyen Âge. *Médiévales*. 2018. №75. P. 5–10. <https://doi.org/10.4000/medievales.8973>

31. Mounin G. *Les Problèmes théoriques de la traduction*. Gallimard, 1963. 294 p.
32. Navarro Domínguez F. La théorie de la traduction en Espagne. *Traduction*. 2010. № 55(1). P. 88–104. <https://doi.org/10.7202/039604ar>
33. Ordóñez López O., Sabio Pinilla, J.A. *Historiografía de la traducción en el espacio ibérico: Textos contemporáneos*. Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha, 2015. 387 p.
34. Osimo B., Osimo S.A. *Distorsione cognitiva, distorsione traduttiva e distorsione poetica come cambiamenti semiotici*, 2021. 101 p.
35. Osimo B. *Storia della traduzione. Riflessioni sul linguaggio traduttivo dall'antichità ai contemporanei*. U. Hoepli, 2002. 277 p.
36. Pais C. *Teoria Diacrónica da Tradução Portuguesa: Antologia: séc. XV-XX*. Lisboa: Universidade Aberta, 1997. 277 p.
37. Prado Paz C. de *La contribution traductologique de Michel Ballard, fondement d'une école?* [Tesis, Universidad de Valladolid], 2016. 104 p.
38. Raková Z. *Les théories de la traduction*. Masarykova univerzita Brno, 2014. 263 p.
39. Sabio Pinilla J. A. (dir.). *La traducción en la época ilustrada: Panorámicas de la traducción en el siglo XVIII*. Granada : Editorial Comares, 2009. 249 p.
40. Sabio Pinilla J.A., Fernández Sánchez, M.M. El Humanismo renacentista y la traducción en Portugal en los siglos XVI y XVII. *Seis estudios sobre la traducción en los siglos XVI y XVII: (España, Francia, Italia, Portugal*. Granada : Editorial Comares, 2003. P. 205–242.
41. Santoyo J.-C. *La traducción medieval en la Península Ibérica (siglos III-XV)*. León: Universidad de León, 2009. 534 p.
42. Saussure F. de. *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot, 1995. 520 p.
43. Vega Cernuda M.Á., Pulido M. La historia de la traducción y de la teoría de la traducción en el contexto de los estudios de la traducción. *MonTI. Monografías De Traducción E Interpretación*. 2013. №5. P. 9–38. <https://doi.org/10.6035/MonTI.2013.5.1>
44. Villarroel M. *De la pratique à la théorie : analyse de la traduction de El juguete rabioso de Roberto Arlt par Antoine Berman* [Thèse ou Mémoire numérique / Electronic Thesis or Dissertation], 2010. 99 p. <http://hdl.handle.net/1866/5152>

45. Vinay J.-P., Darbelnet J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction*. Paris: Didier, Montréal: Beauchemin, 1958. 331 p.

Information about the author:

Filonenko Nataliia Heorgiivna,

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Romance and Modern Greek Philology
and Translation

Kyiv National Linguistic University
3 Laboratorna St., Kyiv, 03680, Ukraine